

**ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΕΣ ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ
Γ' ΤΑΞΗΣ ΗΜΕΡΗΣΙΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΠΕΜΠΤΗ 13 ΙΟΥΝΙΟΥ 2013
ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ**

A1. Και με ανάλογο τρόπο και οι οικοδόμοι και όλοι οι άλλοι τεχνίτες, δηλαδή χτίζοντας ε καλό τρόπο θα γίνουν καλοί οικοδόμοι, όμως χτίζοντας με κακό τρόπο, κακοί. Γιατί αν δε συνέβαιναν έτσι τα πράγματα, καθόλου δε θα χρειαζόταν ο άνθρωπος που θα δίδασκε, αλλά όλοι οι τεχνίτες θα ήταν καλοί ή κακοί από τη γέννησή τους.

Το ίδιο λοιπόν συμβαίνει και με τις αρετές. Δηλαδή κάνοντας όσα γίνονται κατά τις μεταξύ μας σχέσεις, γινόμαστε άλλοι δίκαιοι και άλλοι άδικοι, ενώ κάνοντας όσα έχουν μέσα τους το στοιχείο του φόβου και συνηθίζοντας να φοβόμαστε ή να έχουμε θάρρος, γινόμαστε άλλοι ανδρείοι και άλλοι δειλοί. Το ίδιο συμβαίνει και με τις επιθυμίες και την οργή. Δηλαδή άλλοι γίνονται σώφρονες και πράοι, ενώ άλλοι ακόλαστοι και οργίλοι, με το να συμπεριφέρονται σε αυτά άλλοι με αυτόν το συγκεκριμένο τρόπο και άλλοι με τον άλλο. Με ένα λόγο λοιπόν, με τις όμοιες ενέργειες διαμορφώνονται τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας.

B1. α. Το επιχείρημα που φέρνει ο Αριστοτέλης ως μαρτυρία για να αποδείξει ότι οι ηθικές αρετές δεν υπάρχουν μέσα μας εκ φύσεως αφορά το έργο των νομοθετών. Βασικός στόχος και επιδίωξή τους είναι να κάνουν τους πολίτες να αποκτήσουν την ηθική αρετή, μέσω του εθισμού σε ανάλογες πράξεις και συμπεριφορές. Στο επιχείρημα αυτό εντοπίζεται και η γενικότερη αντίληψη των αρχαίων Ελλήνων ότι το άτομο δε λειτουργεί για χάρη του εαυτού του, αλλά του κοινού καλού. Έτσι και οι νομοθέτες λειτουργούν με βάση το γνώμονα αυτό. Δηλαδή ο σκοπός του νομοθέτη, που είναι να κάνει τους πολίτες καλούς, υλοποιείται μέσα από τους νόμους. Αυτοί έχουν ως στόχο τη δημιουργία τέτοιων συνηθειών στους πολίτες, ώστε να εφαρμόζουν έναν τρόπο ζωής που θα τους οδηγήσει στον ύψιστο στόχο, την ευδαιμονία.

B1. β. Οι έννοιες «γίνεται» και «φθείρεται» αποτελούν θεμελιώδεις αντιθετικό ζεύγος ήδη από τις απαρχές της φιλοσοφικής σκέψης (κι ένα έργο του Αριστοτέλη έχει τον τίτλο Περί γενέσεως και φθοράς). Κατά τον Αριστοτέλη η ηθική αρετή και γεννιέται και φθείρεται για τους ίδιους λόγους και με τα ίδια μέσα. Πάντα θα προηγείται η πράξη, η επανάληψη, ο εθισμός. Ο τρόπος όμως, είναι που θα καθορίσει αν θα οδηγηθούμε στη γέννηση ή τη φθορά της ηθικής αρετής. Δηλαδή, για να υπάρξει ηθική αρετή προηγείται ο εθισμός στην ηθική πράξη. Αν αυτός δεν είναι καλός, αν οι άνθρωποι δεν εφαρμόσουν ηθικούς κανόνες, η προσπάθεια αποβαίνει άκαρπη και η ηθική αρετή δεν πραγματώνεται. Άρα δεν αρκεί απλώς να εξασκούμαστε σε μία οποιαδήποτε πράξη. Διότι η άσκηση μπορεί να οδηγήσει τόσο στην απόκτηση («γίνεται») όσο και στην απομάκρυνση («φθείρεται») από την ηθική αρετή. Θα γίνουμε λοιπόν ηθικά ενάρετοι, μόνο αν εξασκηθούμε σε ηθικά ενάρετες πράξεις, σύμφωνα με τους κανόνες της τέλει αρετής.

B2. α. Η λέξη «ἔξις» παράγεται από το θέμα του μέλλοντα του ρήματος «ἔχω» και την παραγωγική κατάληξη –σις που δηλώνει ενέργεια. Αρχική σημασία της λέξης είναι το να κατέχει κανείς συνέχεια κάτι που έχει αποκτήσει. Για τον Αριστοτέλη η λέξη απέκτησε ηθικό περιεχόμενο: είναι τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας, που αποκτιούνται με την επίμονη άσκηση και επανάληψη κάποιων ενεργειών. Οι ἔξεις είναι ένα από τα «γινόμενα ἐν τῇ ψυχῇ». Τα άλλα δύο είναι τα πάθη και οι δυνάμεις. Η καλή ή κακή στάση απέναντι στα πάθη είναι οι ἔξεις. Επομένως η ποιότητα των ενεργειών απέναντι στα πάθη καθορίζει τη μορφή των ἔξεων. Και οι ἔξεις με τη σειρά τους διαμορφώνουν το χαρακτήρα του ανθρώπου.

B2. β. Οι ἔξεις διαμορφώνονται βάσει επαναλαμβανομένων ενεργειών. Για τούτο οι ενέργειες μας πρέπει να έχουν συγκεκριμένη ποιότητα. Επομένως καταλαβαίνουμε ότι η στάση, η συμπεριφορά, οι επιλογές μας καθορίζουν αν θα αποκτήσουμε ή όχι τις ηθικές αρετές. Σε αυτό το συμπέρασμα κατέληξε ο Αριστοτέλης με μία σειρά παραδειγμάτων από διάφορους τομείς συμπεριφοράς του ανθρώπου. Ειδικότερα, παρατηρούμε ότι ο φιλόσοφος διακρίνει δύο αντίθετους τρόπους συμπεριφοράς: Ο ένας οδηγεί στην κατάκτηση των ηθικών αρετών, ενώ ο άλλος όχι. Οι άνθρωποι υπακούοντας σε νόμους αποκτούν εθισμό, καθώς αναγκάζονται να προσαρμόζουν τη συμπεριφορά τους σύμφωνα με αυτούς. Αν οι νόμοι είναι χρηστοί, οι άνθρωποι συνηθίζουν στον ενάρετο βίο («οἱ γὰρ νομοθέται τοὺς πολίτας ἐθίζοντες ποιοῦσιν ἀγαθοὺς»). Στην καθημερινή τους πάλι ζωή και στη συναναστροφή με τους άλλους («τὰ ἐν τοῖς συναλλάγμασι τοῖς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους») αν ακολουθήσουν τον ένα τρόπο συμπεριφοράς γίνονται δίκαιοι, ενώ αν ακολουθήσουν τον άλλο, γίνονται άδικοι. Σε όσα προξενούν φόβο άλλοι συνηθίζοντας να δείχνουν θάρρος γίνονται ανδρείοι, ενώ άλλοι συνηθίζοντας να φοβούνται γίνονται δειλοί. Σχετικά με τις επιθυμίες άλλοι ακολουθώντας τον ένα τρόπο συμπεριφοράς τις αντιμετωπίζουν με σύνεση και εγκράτεια, ενώ άλλοι ακολουθώντας τον άλλο τρόπο συμπεριφοράς ξεφεύγουν από τα όρια του μέτρου και γίνονται ακόλαστοι. Σχετικά με όσα προξενούν οργή άλλοι ακολουθώντας τον ένα τρόπο συμπεριφοράς τα αντιμετωπίζουν με πραότητα, ενώ άλλοι ακολουθώντας την αντίθετη συμπεριφορά γίνονται οργίλοι και ξεσπούν. Από όλα τα παραπάνω αντιλαμβανόμαστε γιατί ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι ο άνθρωπος πρέπει να συνηθίσει από πολύ μικρός σε ηθικές ενέργειες, για να φτάσει στην κατάκτηση των ηθικών αρετών.

B3. Ο ορισμός της ευδαιμονίας από τον Αριστοτέλη όπως τον διαβάζουμε στο τέλος του Α' βιβλίου των Ηθικών Νικομαχείων του είναι: «ἡ εὐδαιμονία ἐστὶ ψυχῆς ἐνέργειά τις κατ' ἀρετὴν τελείαν». Ενέργεια λοιπόν, κατά τον Αριστοτέλη, η ευδαιμονία του ανθρώπου, όχι κατάσταση, και πάντως ενέργεια της ψυχής του, με τους κανόνες της τέλειαις αρετής. Το τελευταίο μέρος του ορισμού αυτού δείχνει καθαρά τη βαθιά πίστη του Αριστοτέλη πως την ευδαιμονία τους οι άνθρωποι μόνο με την κατάκτηση της αρετής μπορούν

τελικά να την εξασφαλίσουν. Αυτός ήταν και ο λόγος που ο Αριστοτέλης αναζήτησε με πολλή επιμονή, αλλά και με πολύ, όπως θα δούμε, ρεαλισμό τον ορισμό της αρετής. Στην πραγματικότητα τα Ηθικά Νικομάχεια είναι, σχεδόν στο σύνολό τους, μια διεξοδικότατη διερεύνηση του ενδιαφέροντος αυτού θέματος.

B4. γόνιμος	- γίνεται
απόθεμα	- νομοθέται
συνήθεια	- εθίζοντες
απουσία	- εστίν
υποδεέστερος	- έδει
αδιάφθορος	- φθείρεται
μετόχι	- είχεν
παραφροσύνη	- σώφρονες
αντίδωρο	- αποδιδόναι
πλήθος	- πάμπλου

Γ1. Μου φαίνεται ότι το πιο παράλογο από όλα, διότι ενώ εγώ έστειλα πρέσβεις σε όλη τη συμμαχία, για να είναι μάρτυρες, και θέλησα να κάνω μαζί σας μία δίκαιη συμφωνία για το συμφέρον των Ελλήνων, ούτε δεχθήκατε από τους πρεσβευτές τους λόγους γι' αυτά, αν και ήταν δυνατό σ' εσάς να γλιτώσετε από τους κινδύνους αυτούς που υποπτεύονταν κάτι εναντίον μου ή ολοφάνερα ν' αποδείξετε ότι είμαι ο χειρότερος από όλους ανεξαιρέτως. Αυτά βέβαια συνέφεραν το λαό, τους ρήτορες όμως δεν τους ωφελούσαν. Γιατί λένε εκείνοι που γνωρίζουν καλά την πολιτική σας ότι γι' αυτούς (δηλαδή τους ρήτορές σας) η ειρήνη είναι πόλεμος και ο πόλεμος ειρήνη.

Γ2. πρέσβεις	- πρεσβευτήν
μάρτυρες	- μάρτυς
υμάς	- σφίσι(ν)
δυσχερές	- δυσχερή
φανερώς	- φανερωτέρας
πέμψαντος	- πέμφθητι
απαλλάξαι	- απήλλαχθε
συνέφερεν	- συνενέγκη
ελυσιτέλει	- λυσιτελούντι
φασί	- φάθι

Γ3. α. πάντων: γενική διαιρετική ως ονοματικός, ετερόπτωτος προσδιορισμός, στο παραλογώτατον

υμίν: δοτική προσωπική στο απρόσωπο εξόν

απαλλάξαι: τελικό απαρέμφατο, υποκείμενο στη μετοχή απρόσωπου ρήματος «έξον»

της πολιτείας: γενική αντικειμενική ως ονοματικός ετερόπτωτος προσδιορισμός, στο «έμπειροι».

- β. «ἴν' ὥσι μάρτυρες»: ... πρέσβεις εσομένους μάρτυρας
«με φαυλότατον ὄντα»: ὅτι ἐγὼ φαυλότατος εἶην τῶν ἀπάντων

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΒΕΡΤΙΟΠΟΥΛΟΣ